

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 46 Volume: 9 Issue: 46

Ekim 2016 October 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YUSUF SURESİNDE AİLE PSİKOLOJİSİ FAMILY PSYCOLOGY IN THE SURA OF JOSEPH

İbrahim SÜRÜCÜ*

Öz

Kur'an, konu edindiği geçmiş ümmetlere ait hikâye ve kıssalarda, hiç şüphesiz kulların hidayetine sebep olacak anekdotlar vermektedir. Bu kıssalarda kullanılan dil, sergilenen argüman kuru bir hikaye basitliğiyle verilmemektedir. Konu edinen olayın anlatılış biçimi ve kullanılan argümanlar bize olayın yeri, zamanı ve psikososyal durumu hakkında bilgiler vermektedir. Yusuf suresinde Hz. Yusuf'un kıssası anlatılırken de kullanılan üslup, olayın veriliş biçimi, soru ve cevaplarda kullanılan dil, bahse konu olan kişiler arasındaki psikolojik durum hakkında ipuçları içermektedir. Hatta bu psikolojik durum, kullanılan kelime, cümle ve bunlara mana olarak etki eden harflerden de sezilenmektedir. Yusuf kıssasında anlatılan olay, delaleti genel olsa da aynı zamanda bir aile problematiği olarak karşımıza çıkar.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Suresi, Aile Psikolojisi, Aile, Kur'an.

Abstract

Qur'an, beyond any doubt, gives anecdotes that will lead them to the right way in the stories and parables about previous ummahs. The language in these parables and argumant that has been shown doesn't carry the simplicity of a ordinary short story. The phraseology informs us about the place and time, social and pycologic state of the event. In Joseph sura, wording, the way the event is introduced, the language used in question and answers that has been used in the stroy of Hz Joseph gives clues about pycological situation between people. And even that pycological situation, used words,sentence and letters effect the way the event is understood.

Keywords: Sura Joseph, Family Pscology, Family, Qur'an.

GİRİŞ

Psikoloji bilimi, başlı başına bir uzmanlık alanı olması hasebiyle değişik dallara ayrılarak, bilimlerin içinde olmazsa olmazlığını devam ettiren bir konuma sahiptir. Bir tıp terimi ve dalı olarak farklı bir işleve sahip olan psikiyatriyi de hesaba katarsak hastalıkların doğaüstü güçlere bağlandığı animistik düşüncenin egemen olduğu eski Yunan-Roma dönemine dek uzanan bir geçmişe sahiptir¹

Tarihi seyrine bakıldığında psikoloji, zihinsel temelleri çok eskilere dayanmasına rağmen, modern bir bilim olarak var olması en çok bir asır kadar geriye götürülebilir.² Bu durum, eskilerin psikoloji ilmini kullanmadıkları anlamına gelmemektedir. Öyleki tarihin en eski dönemlerinde insanlar bazen rüyaları geçmiş ve gelecek arasında bir köprü işlevini görecek şekilde ele almış bazen kâhinlere başvurarak medet aramış bazen de doğa olaylarına bir anlam yükleyerek kendini bu yolla teselli etme ve rahatlatma yollarına başvurmuştur.³ Bu durum, onların en belirgin psikolojik yorumlama deneyimleri olarak nitelendirilebilir.

Buna karşılık evrensel bir mesajla gelen Kur'an, hiç şüphesiz ayetleri arasında değişik ilimlere ait bir çok unsur barındırmakla beraber üslup ve 'icaz yönüyle psikoloji ilmiyle alakalı içerisinde hatırı sayılır derecede envanter de barındırmaktadır. Bu envanter, modern psikoloji bilimiyle ilintili bir tefsir oluşturacak seviyede olabilir.

Kur'an, insan psikolojisinin ve fizyolojisinin güç yetirebilirliği dikkate alınarak ayetleri nazil olan bir kitaptır. Bu durum bazen doğrudan irdelenerek beyan edilmiş bazen de dolaylı yolla ortaya konulmuştur. Birincisine örnek Kur'an'ın insanın doğal yapısına ve psikolojisine değindiği "خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ", "İnsan, aceleci (bir tabiatla) yaratılmıştır."⁴ ayeti verilebilir. Yüce Allah, bu tabiatın karşısına onların belini bükecek şekilde bütün isteklerinin aynı anda olmasını sağlayacak bir sistem koymamış. Bunun yerine 'sabır' tavsiye etmiştir. Nitekim çok arzu ettiğimiz şeylerin olması durumunda getirdiği yüke katlanamadığımız da bir vakadır. İkincisine örnek olarak da "فَ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ لَا يُكْرِ" "Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir..."⁵ ayeti verilebilir.

* Yrd. Doç. Dr., Eren Üniv. İslami İlimler Fak. Öğretim Üyesi.

¹ O. L. Zangwill, *Modern Psikolojinin Gelişimi*, (çev.: Yılmaz Özakpınar), Ötügen Yay., İstanbul ts., s. 32.

² Edward E. Smith vd., *Atkinson ve Hilgart Psikolojiye Giriş*, (çev.: Öznur Öncül-Deniz ferhatoglu), Arkadaş Yay., Ankara 2012, s.6.

³ Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*, (çev.: Akın Kanat), İlyay Yay., İzmir 2013, s. 161-174.

⁴ Enbiya, 21/37.

⁵ Bakara, 2/286.

Bunun yanında Yüce Allah bazı ayetlerde Mü'minleri manen desteklemek ve kırılmış psikolojilerini düzeltmek için değişik yollarla onları takviye ettiğini beyan etmektedir.

"إِذْ عَثِمْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ إِذْ يُرِيكُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَايَكُمْ كَثِيرًا لَفَسَلْتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ" *"O vakit Allah sana müşrik askerlerini rüyanda az göstermişti. Eğer onları çok gösterseydi paniğe kapılır, emir ve kumanda konusunda ihtilâfa düşerdiniz. Fakat Allah sizi bundan kurtardı. Çünkü O bütün sinelerin gizlediklerini pekiyi bilir."*⁶ Meseleye savaş ortamının gerektirdiği tedbir psikolojisi açısından yaklaşan bilginler, Yüce Allah bu savaşta Müslümanların savaşı kazanmalarını istediği için bunun maddî, stratejik ve psikolojik sebeplerini de hazırlamış ve yaratmıştır. Savaştan önce Allah resulü rüyasında düşman askerlerinin sayısının az olduğunu müşahade etmişti. Rüyasını ordusundaki Müslümanlara anlattı, fakat yorumlamadı. Dinleyenler anlatılanı olduğu gibi, açık bir bilgi olarak değerlendirdiler ve düşmanın sayısının az olduğu şeklinde anlayarak cesaret kazandılar. Hâlbuki rüya sembolik idi, yorumlanması gerekiyordu. Rüyadaki azlık, sayıca azlığa değil, zayıflık ve moralsizliğe delâlet ediyordu, ama Hz. Peygamber siyaseten rüyasını yorumlamadı. Düşmanla fiilen karşılaşma gerçekleşince bir mucizevî görüntü daha hâsıl oldu; bu defa gerçekte sayıları çok olan düşman askerleri müminlere az göründü.⁷

İnsanın yaşadığı bu ve buna benzer psikolojik durumlara çok fazla örnek bulabileceğimiz Kur'an, daha canlı ve daha somut psikolojik durumları kıssalar vasıtasıyla peygamberlerine vahyetmiştir. Bu kıssalar doğru yorumlandığında görülecektir ki aslında Kur'an'ın üzerinde durduğu konu bahsedilen kişi değildir. Vak'a, bir kişi veya toplum etrafında örgülenirken aslında işaret edilenin psikolojik bir prototip olduğudur. Karun'un sahip olduğu servete güvenip azması ve sonunda helak olması; Benîsrail'in erkek çocuklarını öldürüp kadınlarını sağ bırakan, Allah'ın ayetlerine sırt çeviren Firavun'un halkının gözleri önünde helak edilmesi bu türden örneklerdendir. Hatta tebliğ için firavuna gönderilen Hz. Musa ve Hz. Harun'a verilen cevap inkâr ehlinin ortak psikolojisini açık bir şekilde ortaya koyan bir mahiyeti haizdir: "Dediler ki: "Kendi kavimleri bizim hizmetçi kölelerimiz iken şimdi kalkıp bizim gibi beşer olan bu iki adama mı inanacağız?"⁸ Burada Hz. Musa'ya cevap veren Firavun'un psikolojisi aynı durumla karşılaşan hemen hemen bütün inkâr ehlinin psikolojisiyle aynıdır. Yine gemi inşa eden Hz. Nuh'un kavminin Hz. Nuh'la alay etmesi,⁹ aynı psikolojinin sonucuydu.

Kur'an'da kişi ve toplum psikolojisinin ayetler ve kıssalar arasına serpiştirilerek irdelenmesi bir anlamda bu psikolojinin inkâr ehli olan Mekke müşrikleri arasında da var olduğunu anlatmak içindir. Tabiri caizse Kur'an, adeta onlara 'sizinle geçmiş inkârcı kavimler arasında inkâr psikolojisi açısından bir fark yoktur' demektedir. Nitekim müşriklerin inkâr için psikolojik olarak sarıldığı argümanlar, onlardan önceki kavimlerin inkâr için sarıldığı psikolojik argümanlarla aynıdır.

Bu psikoloji risaletin kesilmesiyle ortadan kalkmış değildir. Mekân ve zamanın değişmesi bu psikolojik durumdaki sadece argümanları değiştirmiştir. Bunun dışında inkâr edilmek istenen olgu açısından modern çağ ile eski çağlar arasında psikolojik yaklaşım noktasında bir değişiklik de meydana gelmemiştir.

Bu çalışmamızda Yusuf Kıssasında sarahaten veya telmihen geçen bu tür psikolojik yaklaşımlara özellikle de aile psikolojisine değinmeye çalışacağız. Ayetlerin dolayısıyla kıssanın akışına göre başta rüya psikolojisi ve rüyanın mahiyeti üzerinde kısaca duracağız. Bir insan olarak Hz. Yakub'un baba psikolojisi ve Hz. Yusuf'un kardeşlerinin içine girdikleri kıskançlık psikolojisi üzerinde duracağız. Bununla beraber Hz. Yusuf'un sorunlar karşısında geliştirdiği psikolojiye değinmeye çalışacağız. Nitekim bir rüya ile başlayan bir serüven türlü imtihanların arkasından sarayda ve yeni bir rüyayla son bulacaktır. Bu süreçte aile içinde fertler olarak Hz. Yakub'un aile bireylerinin psikolojisi, olaylar karşısında genel aile psikolojisi açısından önem arz etmektedir.

Bununla beraber surenin sebab-i nüzulü çerçevesinde müşriklerin psikolojisine değinerek sebab-i nüzuldeki ana psikolojiye de dikkat çekmeye çalışacağız.

Yusuf Suresinin Tanıtımı

Yusuf süresi, Mekke döneminin sonlarında, müşriklerin Hz. Peygamber'i öldürme veya sürgün etmeyi planladığı bir dönemde nazil oldu. Allah Resulünün risaletine inanmayan Yahudiler, daha önce pek dile getirilmeyen ama onların kitaplarında var olan Yusuf kıssasını Resulullah'a sorarak kendilerince onu zor durumda bırakıp resul olmadığını ispat etmek istiyorlardı. Böyle bir oyun Resulullah'a iman eden insanların geri dönmesine sebep olacaktı. Bununla alakalı müşriklerin resulullah'a "Madem ki Allah sana herşeyi

⁶ Enfal, 8/43.

⁷ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu*, DİB yay., Ankara 2003, II,546-547.

⁸ Mu'minün, 23/47.

⁹ Hüd, 11/38.

öğretiyor, o halde bize haber ver, İsrailoğulları niçin Mısır'a gidip yerleştiler?" sorusunu sordurdular. Bunun üzerine Yusuf kıssasının baştan sona anlatıldığı bu sure nazil oldu.¹⁰

Hiz. Yusuf'un kıssası detaylı bir şekilde ve bir kerede anlatıldığı için sure bu adı almıştır. İbret, hikmet, olağanüstü olay ve nüktelere yer vermesi¹¹ dolayısıyla anlatılan bu kıssaya 'ahsenel kasas/en güzel kıssa' denilmiştir. Yusuf suresi 111 ayettir. 1, 2 ve 3. ayetler Medine'de, diğerleri Mekke'de, Hud suresinden sonra inmiştir. Baştan sona bir kıssayı anlatan tek suredir.¹² Mushaftaki resmi sırası itibarıyla 12., iniş sırasına göre ise 53. suredir. İlk üç âyette bu sûredeki âyetlerin Kur'an-ı Kerim'in âyetleri olduğu, Kur'an'ın Arap diliyle indirildiği ve bu sûrede kıssaların en güzelinin anlatılacağı bildirilmektedir. Bundan sonra 101. âyete kadar Hiz. Yusuf'un kıssası anlatılmıştır. Kıssada Hiz. Yusuf'un, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, onu kuyudan çıkararak kafile tarafından Mısır'da köle olarak satılması, bir iftira sonucu cezaevine girmesi, Mısır kralının gördüğü rüyayı yorumlaması neticesinde cezaevinden çıkarılıp maliyeden sorumlu yüksek düzeyde yöneticiliğe getirilmesi, uzun süreli bir ayrılıktan sonra babası ve kardeşleriyle tekrar buluşması gibi konular ele alınmıştır. Daha sonraki âyetlerde İse müminlere müjde ve öğütler verilmektedir. Âyet fâsılası "ن، م، ل، ر،" harfleridir. Son âyetinde de belirtildiği üzere sûre kıssadan hisse alma hedefine yöneliktir. Yusuf sûresinin başında muhtevasının apaçık Kur'an'ın âyetlerinden olduğu vurgulanır ve ilk muhataplarınca anlaşılabilmesi için Arap diliyle indirildiği belirtilir.¹³

Araştırmalarda Yusuf kıssasının bölümler halinde incelendiği, bazı araştırmacılarca halkalara ayrıldığı, bazılarında ise Hiz. Yusuf'un başından geçen mihneler ekseninde bir bölümlenme yapıldığı görülür. Örneğin, İzzet Derveze Yusuf kıssasını dört temel bölüm halinde incelemiştir. Derveze'ye göre kıssanın birinci bölümünü 1-20. ayetler; ikinci bölümünü 21-35. ayetler; üçüncü bölümünü 36-57. ayetler; dördüncü ve son bölümünü ise 58-111. ayetler oluşturur. İlk bölümde Hiz. Yusuf'un kardeşlerinin babalarına oynadıkları oyun ve Hiz. Yusuf'a yaptıkları kötülük konu edilir. İkinci bölümde Hiz. Yusuf'un satılması, Zeliha'nın Hiz. Yusuf'u baştan çıkarmaya çalışması, zindana atılması ve kadınlara verdiği davetten bahsedilir. Üçüncü bölümde Hiz. Yusuf'un zindanda yaşadıkları, zindandaki iki kişinin rüyalarını yorumlaması ve maliye bakanı/haznedar olması anlatılır. Son bölümde ise, Hiz. Yusuf'la kardeşleri arasında geçen olaylar, kardeşlerin Mısır'a erzak almak için gelmeleri ve bütün ailenin birleşmesi konu edilir.¹⁴

1. Surenin Sebeb-i Nüzulü ve Sebeb-i Nüzuldeki Psikoloji

Yukarıda kısaca izah ettiğimiz gibi sure, Yahudilerin telkini ile Mekke müşriklerinin Hiz. Peygamber'e "İsrailoğulları Mısır'a niçin gittiler?" şeklindeki sorusuna cevap olarak¹⁵ veya Müslümanların Resûlullah'ın bir kıssa anlatmasını istemeleri üzerine indiği rivayet edilmiştir.¹⁶

Sebeb-i nüzul ve sure hakkındaki rivayete bakıldığında surenin hicretten önce yani müşriklerin Resulullah'ı Mekke'den çıkarmaya niyetlendikleri bir döneme tesadüf etmektedir.¹⁷

Kendilerini haklı gören bir psikoloji içine giren Mekkeli müşrikler, bahane olarak da Allah Resulünün onların atalarının dinini bozmasını ve benimsememesini göstermişlerdi. Yüce Allah, müşriklerin içine girdikleri bu haklılık psikolojisinin mantıksızlığını ve köksüzlüğünü beyan etmek için Yusuf kıssasının anlatıldığı sureyi nazil etmişti. Bu surede Hiz. Yusuf'un kardeşlerinin Hiz. Yusuf'a yaptıkları ile Mekkeli müşriklerin, kardeşleri olan Allah Resulüne yaptıkları arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır.¹⁸ Resulullah ve ona inanan kendi akrabalarına türlü türlü işkence edip onları yurtlarından kovmayı bir kabahat olarak görmeyen Mekkeli Müşriklerin Hiz. Yusuf'un kardeşlerinin yaptığını haksızlık görmeleri arasındaki tezat dile getirilmiştir. Sure bu tezatları beyan ederken geçmiş nebilerin de aynı muameleye karşılaştıklarını hatırlatarak Hiz. Peygamberi teselli etmiştir.¹⁹

Mekkeli müşriklerde psikolojik bir tutum olarak yer edinen bu davranış şekli yine psikoloji ilminde 'yansıtma' olarak isimlendirilir. Yansıtma (projeksiyon), kişilerin sahip oldukları, ancak arzu etmedikleri özelliklerini başkalarına abartılmış bir şekilde atfetmesi olarak tanımlanabilecek bir savunma

¹⁰ Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yazîd b. Kesîr Ebû Cafer, *Camîu'l Beyan Te'vîlu'l Aya'l Kur'an*, (thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin), Daru'l Hicre, Beyrut 2001, XIII,17.

¹¹ Ahmed Cemal el-'Aimrî, *Dirasetun fi't-Tefsiri'l-Mevdû' fî li'l-Kasasi'l-Kur'anî*, Kahire 1406, s.237.

¹² Taberî, a.g.e., XIII,5-6.

¹³ Bekir Topaloğlu, "Yûsuf Süresi", *DİA*, 2013, XL/28-30; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu*, III/202.

¹⁴ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Daru'l İhyau'l Kutubu'l Arabiyye, Kahire 1383, III,15.

¹⁵ Semerkandî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, Ebu'l-Leys, *Bahru'l Ulûm*, Beyrut 1996, II/178.

¹⁶ en-Nesefî, Ebû'l-berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfizü'd-dîn, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaiku't-Te'vîl*, (Tahk.: Yusuf Ali Bedevî), Dâru'l-kelimi't-Tib, I. Basım, I-III, Beyrut-1998. II, 93; Ebuss'ûd el-'Îmâdî Muhammed b. Muhammed b. el-Hanefî, *İrşâdü Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Tahk. 'Abdülkadir Ahmed 'ATÂ), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut ts., IV, 250; Karaman, vd., a.g.e., :III/201-202.

¹⁷ Taberî, a.g.e., XIII,5-6.

¹⁸ Taberî, a.g.e., XIII,17.

¹⁹ İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdül-Hak b. Gâlib b. Abdirrahman b. Temâm el-Endelûsî, *el-Muaharreru'l-vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk.: Abdüsselâm Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1422, III/218.

mekanizmasıdır.²⁰ Kur'an, bu surenin nüzülüyle müşriklerdeki bu psikolojiyi gün yüzüne çıkartmıştır. Müşriklerin sebep-i nüzul olarak zikredilen soruları, onların kendilerine haklı gösteren psikolojilerini deşifre etmiş bu sayede yaptıkları haksızlık zulüm ile Hz. Yusuf'un kardeşlerinin yaptıkları haksızlık arasındaki psikolojik bağ ortaya çıkmıştır. Zira Hz. Yusuf'un kardeşleri de kendilerince haklıydılar ve bu hareketleriyle bir haksızlığa karşı koymuş olmaktadır.²¹ Tıpkı müşriklerin kendilerini haklı görmeleri gibi.

İkinci bir psikolojik durum, Resulullah'ın etrafında kenetlenmiş Mü'minlerle alakalıdır. Mekkeli müşriklerin baskılarıyla ezilen ve dayanma gücünü kaybetme noktasına gelmiş olan Müslümanları ve Resulullah'ın bir çıkışa ve teselliye ihtiyaçları vardı. Güven ihtiyacı şüphesiz insanoğlunun en önemli ihtiyaçlarından birisidir. Kendisini ve bütün kâinatı yaratan, sonsuz güç ve kudret sahibi olan Allah Teâlâ'nın/yaratıcısının daima yanında olduğunu, kendisini desteklediğini bilmek bir kul için şüphesiz son derece önemlidir. Kıssadaki bu psikolojik durumla Resulullah ve beraberindekiler teselli edilmiştir.²²

Aynı şekilde Yunus sûresinde Allah Teâlâ, Yunus (a.s.) ve kavminin hikâyesini anlatırken, elçileri ve inananları kurtardığını, bu kurtarmanın kendi üzerine bir borç olduğunu ifade ederek²³ inananların daima yanında ve yardımında olduğunu bildirmektedir. Allah Teâlâ, kendisinden sakınana bir çıkış yolu yaratacağını ve onu ummadığı yerden rızıklandıracağını, Allah'a güvenene Allah'ın yeteceğini ifade ediyor.²⁴ Allah Teâlâ, öncekileri nasıl hükümlan kıldıysa inanın iyi işler yapanları da yeryüzünde hükümlan kılacağını ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlaştıracak ve korkularının ardından kendilerini tam bir güvene erdireceğini belirtmektedir.²⁵

Allah Teâlâ Rum sûresinin başında, Rumların aldıkları yenilgiden sonra bir kaç yıl içinde galip geleceklerini haber vermektedir. Bu yenilgiden önce de sonra da hükmün kendisinin elinde olduğunu ve dilediğine yardım ettiğini bildiren Allah Teâlâ, bunun kendisinin bir va'di olduğunu, vadinden asla caymayacağını ifade etmektedir. İnkâr edenlerin bu dünya hayatının dış yüzünü bildiklerini, ahiretten ise tamamen gafil olduklarını²⁶ ifade ederek de bütün inananlara teselli, moral ve motivasyon sunmaktadır.²⁷ Yusuf sûresinin sebep-i nüzulünde de Kur'an'ın genel manada gözettiği bu moral ve motivasyona yönelik bir psikolojik destek söz konusudur.

1.1. Kıssaya Psikolojik Hazırlık

Daha surenin başından itibaren muhataba yönelik bir psikolojik rahatlatma ve teselli üslubu seçen Yüce Allah, içerikte hikâye edeceği kıssanın barındırdığı ehemmiyetli konuların iyi idrak edilmesi için dikkati kıssaya çevirmektedir. Öyleki sure mukata'a harfleriyle başlamaktadır. Bilindiği gibi huruf-u mukatta'a, bir yoruma göre: Müşrikler, Mekke'de iken Kur'an-ı Kerim'i dinlemekten yüz çevirip: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin ve o okunurken anlamsız sözler söyleyin"²⁸ demeleri üzerine onlar tarafından garib karşılanın ve kulak kabartsınlar, ondan sonra da Kur'an'ı dinlesinler, böylelikle de onlara karşı kesin bir şekilde delil ortaya konulsun diye bu harfler nazil olmuştur.²⁹ Kur'an'ın Yusuf sûresine de mukata'a harfleriyle başlaması muhatabı psikolojik olarak dinlemeye sevk etme amacı taşımaktadır. Aslında Yüce Allah dilese doğrudan doğruya "iyi dinleyin" gibi bir üslup seçebilirdi. Bunun yerine onların ruh dünyalarına yani psikolojilerine hitap var. Mukatta'a harflerinden sonra da aynı amaca yönelik olarak psikolojik bir telkin takip eden sure, "Düşünüp manasını anlamanız için Biz, onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik."³⁰ ayetiyle 'bu Kur'an Arapçadır, dinlerseniz anlarsınız' diyerek onları psikolojik olarak kıssa üzerinde düşünmeye sevk etmektedir.

Bu üslup kıssaya girişten önceki ayette de devam etmektedir. Nitekim ayet "Biz, bu Kur'an'ı sana vahyetmekle, geçmiş ümmetlerin birtakım haberlerini en güzel şekilde beyan ediyoruz. Şu bir gerçek ki daha önce senin bundan hiç haberin yoktu."³¹ buyurarak onların daha önce doğru bir şekilde duymadıkları bir şeyi anlatacağını haber vererek anlatılacak kıssaya karşı meraklarını daha da artırmaktadır.

²⁰ Edward E. Smith vd., *a.g.e.*, s. S-16.

²¹ Zemahşeri, Cârullâh Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, Daru'l Kitabu'l Arabiyye, Beyrut 1407, II,446

²² es-Se'âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsiri'l-Kur'an*, (Tahk. eş-Şeyh Muhammed Ali Muavvid ve eş-Şeyh 'Adil Ahmed Abdülmevcûd), Dâru ihyâi't-Türâsil-Arabi, I-V, Beyrut-1418. III. 310.

²³ Yûnus, 10/103.

²⁴ Talak, 65/2-3.

²⁵ Nûr, 24/55.

²⁶ Rûm, 30/2-7.

²⁷ Salih Gedük, *Kur'an'da Müminlere Teselli, Moral ve Motivasyon*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2015, s. 59-60.

²⁸ Fussilet, 41/26.

²⁹ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr (671/1273), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Tahk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006, III,57.

³⁰ Yûsuf, 12/2.

³¹ Yûsuf, 12/3.

2. Din ve Psikoloji İlimleri Açısından Rüya ve Mahiyeti

2.1. Dinî Açısından Rüya

Sözlükte “görmek” anlamındaki rü’yet kökünden türeyen rü’yâ kelimesi, uyku sırasında zihinde beliren görüntülerin bütünü (düş) ifade eder.³² Peygamberlerin gördüğü rüyalar vahiy, takvâ sahibi müminlerle velilerin gördüğü rüyalar ilham olarak nitelenmiştir. Son peygamberle beraber vahyin kesildiğini bundan sonra gayb ile bağlantı yolunun rüya olabileceğini dile getiren İmam Gazzali, bu iddia sahibi diğer İslam bilginleri gibi bunu Allah Resulünün “Zaman yaklaşıncı, mü'minin rüyası, neredeyse yalan söylemeyecek; esasen mü'minin rüyası, peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür.”³³ hadisi gibi hadislerine dayandırır.

Tasavvuf kaynaklarına göre Hak'tan ve rüya meleşinden kaynaklanan rüyalara sâdık rüya, nefisten ve şeytandan kaynaklanana kâzib rüya denir. Sâlih müminlerin gördüğü rüyalar genellikle müjdeleyici nitelikte olduğundan bunlara büsrâ veya mübeşşire adı verilir. Uyarı niteliğinde olan rüyalar da vardır. Bu tür rüyalara tahrîr (bilgilendirme) rüyaları denilir. İbadet ve taatten uzaklaşan kula bu türden rüyalar gösterilerek tövbeye ve kulluğa yönlendirilir. Sâdık rüyaların üçüncü kısmı ilham rüyalarıdır. Kişi bu tür rüyalarda kendini din ve hayır hizmetlerinde bulunurken görür.³⁴ İlham rüyalarının gösterilmesindeki amaç kulluğun daha da arttırılmasıdır. Şeytandan veya nefisten kaynaklanan ve ‘adğasü ahlâm’ ya da kâbus adı verilen kâzib rüyalar, karışık, anlamsız ve genellikle hüznü vericidir.³⁵

Rüya kelimesi Kur'an'da altı yerde geçer. Rüya anlamında kullanılan ahlâm kelimesi ise üç defa geçmektedir. Rüya ile ilintili diğer bir kelime de ‘menam’dır. Uyku anlamına gelen bu kelime Kur'an'da iki yerde rüya anlamında kullanılmıştır. Kelimenin rüya anlamında kullanıldığını, Hz. İbrahim'in gördüğü rüyanın anlatıldığı 37. sure olan Saffat suresindeki kullanımdan anlaşılmaktadır. Suresinin 102. Ayetinde Hz. İbrahim'e rüyasında oğlunu kesmesi emredildiği anlatılırken "menam" kelimesi kullanılmıştır.³⁶ Bu kelimeler müteradif olup, aynı anlamı ifade etseler de özellikle rüya ve hulm, kendilerine özgü farklı anlamlara sahiptirler.³⁷ Bu nedenle İslam rüya literatüründe bu kelimelerin çağrıştırdığı anlamlara ve muhtemel yorumlara bağlı olarak rüya, rahmani rüyalar, hulm ise nefsanî ve şeytani rüyalar³⁸ olarak taksim edilmektedir.

Bununla beraber rüyayı, yukarıda anlattığımızı biraz daha genişleterek, üç çeşit olarak açıklayanlar da vardır: “1. Rahmânî rüya. Rüya denildiğinde ilk akla gelen budur; bu rüyaya “rü’yâ-yı sâdika, rü’yâ-yı sâliha” da denir. Bu tür rüyayı mübeşşirât diye niteleyen Hz. Peygamber, “insanın metafizik âlemle olan ilişkisi ve oradan aldığı müjdeleyici bilgi ve işaretler” anlamına gelen mübeşşirâtın, nübüvvetin sona ermesinden sonra da devam edeceğini bildirmiştir.³⁹ 2. Şeytânî rüya. Şeytanın aldatma, vesvese ve korkutmalarıyla meydana gelen karışık hayaller, düşler, telkinlerdir. Bunların anlatılması ve yorumlanması tavsiye edilmemiştir. 3. Nefsânî rüya. Nefsin hayal ve kuruntuları, uyku esnasındaki dış etkiler ve günlük meşgalelere ilişkin rüyalar.”⁴⁰

Rüyaların toplumsal açıdan etkisi daha eski dönemlerden itibaren biliniyordu. Gördüğü rüyaları toplum içinde statü veya fayda veren başka bir şey için kullanmak olası bir durumdu. Hatta bu faydalar için rüya uydurma ve yalan söyleme kaçınılmazdı. Bunun için Tevrat bir ayette buna işaret ederek rüya uydurmayı yasaklamaktadır.⁴¹ Aynı durum İslam dini için de geçerlidir. Bunun için Allah Resulü rüya uydurmayı ‘yalan’⁴² kapsamında değerlendirerek Müslümanları bundan men etmiştir.

2.2. Psikoloji Bilimi Açısından Rüya

Nörolojik ve bilişsel süreçlerle, geçmiş yaşantıların rüyalar üzerindeki etkisi konusunda uzlaşma olmasına karşılık, rüyaların metafizikle ilişkisi konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Yaklaşımlar genel olarak dini ve seküler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aristo'dan günümüze kadar uzanan seküler yaklaşım rüyaları duyuların algılamasıyla sınırlandırmıştır. Bu yaklaşıma göre tüm rüyalar, gündüz duyular aracılığıyla alınıp hafızada saklanan verilerin uykuda hayal yetisi tarafından bazı işlemlerden geçirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Rüyaların metafizik ile ilişkisini tarihsel olarak bir düşünürle başlatmak her ne kadar

³² İlyas Çelebi, “Rüya”, DİA, İstanbul 2008, XXXV,306-309.

³³ Buhârî, Ta'bir 26; Müslim, Rüya 8, (2263); Tirmizî, Rüya 1, (2271); Ebu Dâvud, Edeb 96, (5019).

³⁴ Süleyman Uludağ, “Rüya”, DİA, İstanbul, 2008, XXXV/ 309-310.

³⁵ İbnü'l-Arabî, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye, II, 495.

³⁶ Hidayet Aydar, "Kur'an'da Rüyalar ve Rüyaların Hayata Yansımaları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V(2005), Sayı 1, s. 39-60.

³⁷ Şaban Karasakal, "Kur'an'da Rüya ve Hulm Yakın Anlamlılarının Farkları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, Sayı 3, 2010, s. 163-198.

³⁸ El-Anberî, Halid, *Kur'an ve Sünnet Işığında Rüya*, (Çev. Beşir Eryarsoy), Guraba Yayınları, İstanbul 2003, s. 25-26.

³⁹ Buhârî, Tabir, 5; Tirmizî, Rüya, 2-3; İbn Mâce, Tabir, 1.

⁴⁰ İlyas Çelebi, “Rüya”, DİA, İstanbul 2008, XXXV/ 306-309.

⁴¹ Yeremya, 23/25-28,32.

⁴² “Rüyasına yalan karıştıran veya görmediği halde görmüş gibi rüya anlatan kimseye kıyamet günü bir arpa tanesini bağlamakla mükellef olacaktır.” (Dârimî Rüya, 5; İbn Mâce, Rüya 8; Darimî, Rikak 3)

sıkıntılı bir durum olsa da Eflatun ile başlatılabilir. Eflatun'dan önceki dönemlerde, rüyaların metafizikle ilişkisi birçok kültürde kabul edilmiştir.⁴³ Bu kabul edilme on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Daha sonraki akımlar Aristocu bir yaklaşımla rüyaları daha çok hastalıkları teşhis ve tedavide bir araç olarak ele almışlardır. Bununla beraber bu dönemde rüya, kişilerin bilinçdışını öğrenmek için de kullanılmıştır.⁴⁴

Modern manada rüya psikolojisini ele alan Freud, Jung ve Fromm'da daha çok Yahudi rüya inancının etkileri görülür. Bu bağlamda Yahudiliğin kutsal kitabındaki rüyalara yönelik temel yaklaşım bu filozofların görüşleriyle örtüşmektedir. Hem Yahudi hem de bu filozoflara göre rüyalar güncel hayatın bir yansımasından ibarettir. Öyle ki bu durum Yahudi inancında "çok endişe korkulu rüyaya sebep olur"⁴⁵ manasında yer edinmiştir. Şu kadarı da varki bu durum Yahudiliğin rüyaya bakış açısının bu yorumdan ibaret olduğu şeklinde de anlaşılmalıdır. Zira yine Eski ahide göre rüya, vahyin en alt basamağı olarak tanımlanmış ve rüya yoluyla alınan peygamberlik meşru addedilmiştir.⁴⁶

Rüya konusunda hatırı sayılır derecede çalışmalar yapan Freud hem rüyalara bakış açısı yönünden hem de buna bağlı rüya yorumu yönünden rüyaların metafizik boyutuna ilgi duymaz. Ona göre rüyaların temel sebebi günlük yaşantıdaki kaygı, korku, cinsel dürtüler ve çekincelerdir. Freud, 'oğlu hasta olan bir babanın gece yarısı rüyasında oğlunun yandığını görmesi ve uyandığında da oğlunun yatağında yangına şahit olması, metafizik bir durumdan öte içsel kaygılardan ileri gelmektedir' der. Çünkü ona göre 'baba, uyanırken hayal ettiği yangın çıkabilir veya oğlunun ateşi çıkabilir düşüncesi ona bu rüyayı gördürmüştür.'⁴⁷ Neyseki bu rüyanın böyle bir olayla çakışması ise açıklığa kavuşturulmamıştır.

Freud, rüya yorumu ve rüyalar yoluyla bilinçaltını ortaya çıkararak psikolojik rahatsızlıkları tedavi etme gayreti de güdüyordu. Bu durumu örnek rüyalar üzerinden genişçe ele alan Freud görülen rüyaları daha çok cinsel dürtüler ve cinsellikle açıklamaya çalışmıştır.⁴⁸ Öyleki bu durum Freud'un çağdaşı olan Jung tarafından eleştiriyeye tabi tutulmuştur. Freud rüyaları bilinçaltına itilmiş daha çok libido kaynaklı istek ve arzuların uykuda maskelenmiş şekilde açığa çıkarak ikinci elden tatmin oldukları bir telafi mekanizması olarak görüyordu. Jung, her ne kadar Freud'un rüyaların telafi mekanizması olduğu görüşünü kabul etse de rüyaların tek nedene indirgenemeyecek kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğunu savunuyordu.⁴⁹ Doğal olarak Freud'dan koparak yeni bir yöntem geliştiren Jung'un rüya konusunda da farklı bir teori sunması gerekiyordu.

Jung Freud'la tanışmadan öncede rüyalara bakışında mistik yaklaşım ağır basmaktaydı. Freud rüyalar konusunda başlangıçta Jung'u etkilemiş fakat zamanla Freud'un fikirleri Jung'a her konuda olduğu gibi rüyalar konusunda da dogmatik ve oldukça katı gelmeye başlamıştı. Bilimsel olarak ispatlanmasa da "büyük rüyalar"(big dreams) Jung'a göre kolektif bilinçdışının varlığının en önemli belirtisi olup, içerikleri ise arketiplerden oluşmaktadır.⁵⁰ Jung'un rüyalar üzerindeki düşünceleri bu arketipler üzerinden örgülenmektedir.

Tek bir rüya yerine rüyalar dizisinin yorumlanması gerektiğini söyleyen Jung, bilinçaltında sürekliliğe sahip rüyaların merkezi bir tema etrafında oluştuğunu düşünmektedir. Rüyaların seri olarak yorumlanması rüyaların etrafında oluştuğu merkezi faktörü keşfetme imkânını bize sunmaktadır. Rüya dizisinin sonunda elde edeceğimiz maksimum düzeyde tamamlanmış bir psikolojik tablo rüyanın arkasındaki bilinçaltı faktörlerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.⁵¹ Buna karşılık Freud her rüyanın kendi içinde dahi sembol ve şifreler içerdiğine inanmaktadır.⁵²

Adler'e göre, rüyalar insan aklının evrensel bir etkinliğidir. Ona göre rüya, herhangi bir ruhsal dışavurum gibi her bireyde doğuştan varolan güçler yoluyla ortaya çıkar. Rüyalar kâhinlikten uzak, tam aksine durumları anlamayı güçleştiricidirler.⁵³

⁴³ David Ross, *Aristoteles*, (çev.: Ahmet Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, s. 171-172; Özer Çetin, "Dini Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyanın Rolü: Yusuf Suresindeki Rüyalar Üzerine Psikolojik Bir Yorum", 2, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, XXI/93-119.

⁴⁴ Ecem Zaimoğlu, "Rüya: Göğe Yükselen Merdiven", *Doğu-Batı, Psikanaliz Dersleri*, Yıl 14, Sayı 56, Ankara 2011, s. 149-157.

⁴⁵ Vaiz, 5/3.

⁴⁶ Yeremya, 23/25-28.

⁴⁷ Freud, *a.g.e.*, s. 184.

⁴⁸ Freud, *a.g.e.*, s. 185.

⁴⁹ Özer Çetin, "Jung Psikolojisinde Rüya", II, *UÜİF Dergisi*, XIX/2010 s. 249-269.

⁵⁰ Çetin, a.g.m., s. 250.

⁵¹ Abdulvahit İmamoglu "Bazı Psikanalistlere Göre Rüyanın İnsan Hayatındaki Rolü", 22, *SÜİF Dergisi*, Sakarya 2010-2, XII/s. 21-47

⁵² Freud, *a.g.e.*, s. 149-173.

⁵³ Alfred Adler, *Bireysel Psikoloji*, (çev.: Ali Kılıçoğlu), Say Yay., İstanbul 2005, s. 276.

3. Yusuf Suresinde Aile Psikolojisi

3.1. Aile İçi Saygı Unsuru ve Dil-ötesi Üslup

Toplumsal hayatın önemli kurumlarından biri olan aile, iç huzuru bakımından toplumu etkileyen bir görevi haizdir. Aile içi saygı, sevgi ve hoşgörü sadece ahlakçıların değil; makro manada toplum psikolojisini de etkilediği için psikologların da ilgi alanına girmiştir.⁵⁴ Bu manada çekirdek aile üzerinden meseleye yaklaşılarak ailenin sağlıklı ve mutlu yapısı beraberinde mutlu toplumu getirdiği fikrine vurgu yapılmıştır.

Hz. Yusuf'un babasına rüyasını anlatırken söze sevgi ifade eden bir nidayla "*ey babacığım*"⁵⁵ diyerek başlamaktadır. Bu, ilk etapta Hz. Yakub'un ailesinin karşılıklı ilişkileri noktasında bir fikir vermektedir. Ama tek taraflıdır. Yani evdeki çocukların veya sadece Hz. Yusuf'un babasına karşı duyduğu mehabeti ve sevgiyi ortaya koymaktadır. Rüyaı anlattıktan sonra Hz. Yakub'un verdiği cevap ise aynı şefkatin karşılıklı bir tarzda hane içinde varolduğunu gösterir. Hz. Yakub verdiği cevaba şöyle başlamaktadır: "*Yavrucuğum! dedi. rüyanı sakın kardeşlerine anlatma...*"⁵⁶

Vakanın psikolojik noktası ise Hz. Yusuf'un kullandığı üslubun aynıyla karşılık bulması meselesidir. Psikolojik bir terim olarak karşılıklı sözlü iletişim⁵⁷ dille iletişim olarak isimlendirilir. Bu sözlü iletişimdeki sesin hızı, tonu, şiddeti, vurgusu, duraklamalar ve üslubu ise 'dil-ötesi' tabiriyle dile getirilir.⁵⁸ Burada önemli olan 'ne söylendiği' değil 'nasıl söylendiği'dir.' Hz. Yusuf, mevzubahis olan *dil-ötesi* üslubu kullanarak babasının duygu teline dokunmuştur ki verilen karşılıkta aynı düzlemededir: "*(Babası:) Yavrucuğum! dedi...*"⁵⁹

Kur'an Hz. Yusuf'un rüyasını şu şekilde anlatır: "*Bir zaman Yusuf babasına, "Babacığım!" dedi. "Ben rüyamda on bir yıldızın, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm." "(Babası:) Yavrucuğum! dedi, rüyanı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kururlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır."*⁶⁰

Rüya anlatılınca kullanılan üslup Hz. Yusuf ile babası arasındaki sevgi konusunda bize bazı ipuçları verdiği gibi babasının yani Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'u kardeşlerinin tuzaklarına karşı uyarması da Hz. Yusuf ve kardeşleri arasındaki ilişkiler konusunda bilgiler sunmaktadır. Rivayetlere göre Hz. Yusuf'un annesinin adı Râhıl bint-i Leban'dır.⁶¹ Hz. Yusuf'un Bünyamin dışındaki diğer kardeşleri üveydir. Bunun bir neticesi olarak da diğer kardeşler Hz. Yusuf'u sevmemektedir. "*Babamız, Yûsuf'u ve kardeşini bizden daha çok seviyor. Halbuki biz daha güçlü bir topluluğuz. Babamız apaçık yanlışlık içindedir."*⁶² Diyerek bu mevzudaki çekememezliklerini de dile getirmişlerdir. Hasedlerini yenemeyerek birbirlerine Yûsuf'u öldürmelerini veya ıssız bir yere sürmelerini söylemişlerdir. Şayet Yûsuf'u öldürürler veya ıssız bir yere atarlarsa, babalarının sevgisini kendileri kazanacaktı. Halbuki genel kanı kardeşlik sevgisinin evrensel olması yönündedir.⁶³ Ama onlar kardeşlerini yok edip sonra da tevbe edip sâlihlerden olmayı umuyorlardı.⁶⁴

Kur'an, Hz. Yakub'un çocukları arasındaki bu ilişkiyi beyan ederek aynı vakaların aynı sonuçları doğurabileceği yönünde telmihte bulunmaktadır. Bu durum aynı zamanda aile içi psikolojinin bütün insanlar için genel geçer bir yönüne vurgu yapmaktadır. Bu vakanın sıradan bir aile ile bir peygamber ailesinde olması arasında hiçbir farkın olmadığını da beyan sadedindedir. Zira burada (öyle olmasa da) Hz. Yusuf'un kardeşleri kendilerinin ihmal edildiği zehabına kapılmışlardır. Böylece şeytanın iğvasına⁶⁵ kapılarak hasetle günah işlemişlerdir.⁶⁶

3.2. Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a Olan Sevgisinin Psikolojik Arkaplanı

Kıssanın detaylarını anlatan Eski Ahide göre Hz. Yakub'un yaşlılık döneminde Hz. Yusuf'a sahip olması, Bünyamin'in doğumu sonrası her ikisinin annesi olan eşini kaybetmesi sonucu anneden yoksun kalmaları, dürüst olması gibi nedenlerden dolayı diğer çocuklarından daha çok seviyordu ve bu sevginin bir nişanesi olarak ona renkli bir giysi yaptırmıştı. Bu gelişmeler sonucu kardeşleri Hz Yusuf'u kıskanmışlardır..⁶⁷

⁵⁴ Richman ve Lansdown, *a.g.e.*, s. 2014.

⁵⁵ Yusuf, 12/4.

⁵⁶ Yusuf, 12/13.

⁵⁷ Karin Haglund, "Sembollerle Haberleşme", *İnsan ve Kainat*, sayı: 60, Ağustos 1990, s. 64.

⁵⁸ Üstün Dökmen, *İletişim çatışmaları ve Empati*, Sistem Yay., (19. Basım) İstanbul 2002, s. 27.

⁵⁹ Yusuf, 12/4.

⁶⁰ Yusuf, 12/4,5.

⁶¹ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s.18,19; Yâkubî, *Tarih* I,30; Taberî, *Tarih*, I,163; Sâlebi, *Arais*, s.102, İbn Haldun, *Tarih*, II,39. M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, I,271.

⁶² Yusuf, 12/8.

⁶³ Ahmet Özdemir, *Vahiy Sürecinde Yunus Peygamber Kıssası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı (yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Ankara 2010, s. 72.

⁶⁴ Semerkandi, *a.g.e.*, II/178.

⁶⁵ Yusuf, 12/5.

⁶⁶ Taberî, *Cami'ul Beyan*, XIII/13.

⁶⁷ Tekvin, 37/1-8; en-Nesefî, *a.g.e.*, II,95.

Psikoloji bilimi açısından Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'u sevmesine baktığımızda meselenin bir taraf tutma olmadığını daha iyi anlarız. Psikolojide çocuk yetiştirme iki ana yöntem üzerinde devam etmektedir. Birincisi, daha çok batının bireyselci yetiştirme yöntemidir ki buna göre sandalyeye çıkmaya çalışan çocuğa yardım edilmez. Böylece çocuk tek başına ayakta kalmaya çalışır. İkincisi ise Asya toplumlarına özgü bir davranış biçimidir ki burada çocuğun sandalyeye çıkmasına yardımcı olunur. Psikoloji bilimi açısından birincisi kişinin bireyselliğini ve özgüvenini artırırken ileriki hayatında yalnızlaştırır. İkincisi ise geleneksel bir metot olarak çocukla aile arasındaki bağı güçlendirmektedir. Konun uzmanlarına göre her iki yöntem de kendi şartları içinde doğrudur.⁶⁸ Hz. Yakup (as) bu geleneksel yöntemi uyguluyordu. Bu koruma içgüdüğü ve yöntemi Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'u diğer kardeşlerinden üstün görmesinden kaynaklanmıyordu. Aksine Hz. Yusuf'u koruma Hz. Yusuf'un küçüklüğüyle alakalıydı. Bunun yanında bir sevki İlahî olarak ebeveynler küçük çocukları büyüklere karşın daha çok korurlar.

Hz. Yakub'un diğer çocuklarına karşı tutumu da çocuklarının zannettikleri gibi sevgisizlik ve boşvermişlik değildi. Zira Hz. Yakub bir peygamberdi ve böyle bir adaletsizliğe Yüce Allah müsaade etmezdi. Bunun en büyük kanıtı da Hz. Yakub, Hz. Yusuf'u sevmesine ve başına bir şey geleceğine dair işaretler almasına rağmen diğer çocuklarını kırmayarak onlarla beraber kıra göndermesi,⁶⁹ bu gezide Hz. Yusuf kaybedilmesine rağmen ikinci sefer Bünyamini Mısra götürmek için onlara teslim etmesidir.

Yüce Allah bazı toplumsal sıkıntıları bizzat peygamberleri üzerinde uygulayarak toplum içinde adaletin tesisini sağlamıştır.⁷⁰ Kardeşler arasında meydana gelebilecek böyle bir hadise için de muhtemel ki Hz. Yakub'un çocukları zikredilmiştir. Öyleki bu konu günümüzde modern psikolojinin bir problemi olarak ele alınmış ve aile içi iletişim ve aile içi ilişkiler altbaşlığı altında incelenmeye devam edilmektedir.

Bazı durumlarda bireyin içine girdiği yanlış düşünce o bireyi maksadının aksine yanlış bir algılamaya itebilir. Konuyla alakalı çalışmaları olan Albert Ellis, böyle bir durumu yorumlamak için bir model öngörür. Bu modelde A, bizi etkileyen belli bir olay, B, bu olayla ilgili düşüncelerimiz, C de bu düşüncelerimizin etkisiyle ortaya koyduğumuz davranış biçimidir.⁷¹ Bunu Hz. Yusuf ve kardeşlerine uyarlayacak olursak; A- Hz. Yusuf'un küçüklüğü ve annesiz oluşu, B- Hz. Yakup Hz. Yusuf'a sevgi gösterisinde bulunması C- Kardeşlerin bunu yanlış algılayarak kin ve nefrete dönüştürmesidir.⁷² Bu olay örüntüsünde olayın sonucuna etki eden faktör kardeşlerin sevgi beklentileri ve Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a verdiği değerın sebebini bilemeyişleriydi.

3.3. Aile İçinde Psikolojik Bir Hastalık Olarak Kıskançlık ve Bu Psikolojinin Mekke Müşrikleriyle Bağlantısı

Konunun başında da değindiğimiz gibi Mekkeli müşrikler arasında Hz. Yusuf'un kardeşlerinin yaptıkları kınanan bir hadiseydi. Kur'an da onların Hz. Peygambere yaptıkları eziyetin Hz. Yusuf'a yapılan eziyetten pek de farklı olmadığını anlatmaktadır.⁷³ Nitekim kıskançlık duygusuyla meseleye yaklaşıyor ve Resulullah'ı peygamberliğe yakıştırmıyorlardı. İçlerinde bir inanma isteği doğduğunda bile bir deve çobanına tabi olmayı kendi mevkilerine yediremiyorlardı. Kendi elitlerinin merkezde olduğu bir peygamberlik müessesesi daha uygundu onlara göre.⁷⁴ Bunu da açıkça dile getiriyorlardı: "Ben Kureyşlilerin seyyidi, ulu kişisi olduğum halde nasıl geri bırakılırım da, Muhammed'e vahiy iner?"⁷⁵

Mekkeli müşriklerin durumuna göre küçük sayılabilecek bir psikolojik durum da Hz. Yusuf'un kardeşleri arasında vardı. Onlar doğal seyrinde seyreden Hz. Yakub'un ilgisinin kendilerine müteveccih⁷⁶ olmasını arzuluyor ve bu konuda babalarını, yani bir peygamberi, yanlış yolda addediyorlardı.⁷⁷ Kur'an, Mekke müşrikleri ile Hz. Yusuf'un kardeşleri arasındaki bu psikolojik bağlantıya dikkat çekerek müşrikleri kendi işledikleri bu haksızlık ve zulüm üzerinde düşünmeye davet etmektedir. Kur'an bu davetini kıssaya başlarken dile getirmektedir: "Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde, (almak) isteyenler için ibretler vardır."⁷⁸

⁶⁸ Dökmen, a.g.e., s. 2.

⁶⁹ Yusuf, 12/11,12,13.

⁷⁰ İslam'dan önce evlat edinmeye tebennî de denirdi. Yabancı bir çocuğu evlatlık almak isteyen adam, halkın önünde, o çocuğu evlat edindiğini ilân ederdi. O ondan itibaren onun öz oğlu gibi kabul edilirdi. Onun adıyla çağırılır, baba ile oğul arasındaki hukuki işlemler onlar arasında da geçerli olurdu. Birbirine vâris olurlar, baba ile oğul arasındaki nikâh yasakları, evlatlıklar arasında da uygulanırdı. Evlatlık evlâd edenin kızını, kızkardeşini, halasını, teyzesini alamaz; evlâd edinen de evlatlığının dul veya boşanmış eşiyle evlenemezdi. Yüce Allah Hz. Peygamber (s.a.v.) Peygamberlikten önce evlâd edindiği Zeyd İbn Hârise'nin boşanmış olan eski eşini Resulullah'la nikahlayarak bu adeti ortadan kaldırmıştı. (Geniş malumat için bkz.: Ahzab, 33/37 ayet tefsiri.)

⁷¹ Albert Ellis, *Humanistic Psychotherapy: The rational-emotive approach*, New York 1973.

⁷² Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Beyrut, 1988, c.IV, s.1952-1953

⁷³ Taberî, a.g.e., XIII,17.

⁷⁴ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Kahire 1955, I,37-38; Beyhakî, Delâil, 2.

⁷⁵ M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, Köksal Yayıncılık, I,291-296.

⁷⁶ Yusuf, 12/9.

⁷⁷ Yusuf, 12/8.

⁷⁸ Yusuf, 12/7.

Her iki cenahın da içlerinde gizledikleri kıskançlık duygusu daha sonraki safhada kıskandıkları kişiyi öldürme teşebbüsüne kadar varıyor.⁷⁹

Çocuklarda kıskançlık, küçük kardeşe karşı bedensel şiddet, kardeşin varlığını görmezden gelme/reddetme veya kişilik değişimi olarak kendini gösterebilir.⁸⁰ Hz. Yusuf'un kardeşleri kendi aralarında bunu açıkça dile getiriyorlardı: "(Aralarında dediler ki:) Yusuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın tevaccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tevbe ederek) sâlih kimseler olursunuz!"⁸¹

Aynı durum Mekke müşrikleri için de geçerli idi. Zira onlar da Resulullah'ın getirmiş olduğu yeni din karşısında hoşnutsuz ve Resulullah'ın yeni statüsü karşısında kıskançlık içindeydiler. Bütün müşriklerin Resulullah'a karşı aynı duyguları besledikleri söylenemez.⁸² Lakin kıskançlık duygusunu fiili olarak ortaya atanlarla beraber bir nifak psikolojisi olarak içinde gizleyenler de vardı.⁸³ Kur'an onların bu durumunu şöyle izah eder: "Agâh olun ki, münafıklar kalblerindekini gizlemek için göğüslerini Hak'tan çevirirler"⁸⁴ Resulullah'a karşı aleni düşmanlık besleyenler onun öldürülmesi için planlarını devreye sokmuşlardır. 'Ebu Cehil, Kureyşlileri toplayarak, "ey Kureyş topluluğu, Muhammed'in, atalarımızın dinini ayıplamaktan, baba ve dedelerimizin sapık ve aklımızın da akılsızlık olduğunu söylemekten ve mabudlarımıza küfretmekten vazgeçmeyeceğini söylediğini siz de gördünüz. Şimdi ben Allah'a söz veriyorum, yarın büyük bir taş alıp oturacağım ve Muhammed namaz kılarken secde ettiği zaman başını ezeceğim. Bundan sonra Abd-i Menaf ne isterse yapsın." Ertesi sabah Ebu Cehl büyük bir taş alıp oturdu ve Hz. Peygamber (a.s.)'i beklemeye başladı. Rasûlullah (a.s.) her zamanki gibi namaz için geldi ve ibadete başladı. Kureyşliler de toplanıp olayı merakla izlemeye başladılar. Rasûlullah (a.s.) secde ettiği zaman Ebu Cehil kendisine yaklaştı, fakat birden bire oradan dehşet içinde çekildi. Yüzünün rengi sapsarıydı. Taşı da heyecan içinde düşürmüştü. Kureyşliler ona yaklaşıp, "Ebu Hakem, sana ne oldu?" diye sordular. Ebu Cehil dedi ki: "Size söylediğim gibi plânımı gerçekleştirmek istedim. Fakat, onun yanına yaklaştığım zaman birden bire dev bir deve ile karşılaştım. Bu kadar büyük başı, boynu ve kamburu olan başka bir deve hayatımda görmedim. O deve beni çiğnemek istiyordu."⁸⁵

Dikkat edilirse iki olay arasında süreç benzerliği muhatapları aynı hareketleri yapmaya yönlendirmiştir. Kur'an, Hz. Yusuf'un kardeşlerini kınayan müşriklere aynı duygulara sahip olduklarını ayetler arasındaki psikolojik dokundurmalarla beyan etmektedir. Müşrikler açısından durum böyleyken Resulullah'a bakan yönüyle kardeşleri tarafından eziyete maruz kalma bakımından onun ilk olmadığı anlatılmak istenmiş ve Resulullah teselli edilmiştir.⁸⁶

Müşriklerle Hz. Yusuf'un kardeşleri arasındaki diğer bariz bir benzerlik de kıskançlık ve onun beraberinde getirdiği kötülük yapma düşüncelerine bir mazeret uydurmalarıdır. Mekke müşrikler "bizim gibi soylu, güçlü zenginler dururken Allah ne diye peygamberliği bir fakir çobana versin."⁸⁷ demektedirler. Mekke müşrikleri, kendilerini layık gördükleri⁸⁸ bu müessesenin bir çobana verilmesini ona iman etmemek ve onu öldürmek için bir bahane olarak ortaya atmaları gibi Hz. Yusuf'un kardeşleri de Hz. Yusuf'a olan kıskançlık ve öldürme düşüncelerini kendilerinin güçlü bir grup olmalarına bağlamaktadırlar. "Hani Yusuf'un üvey kardeşleri dediler ki; Bahamız Yusuf ile öz kardeşini bizden daha çok seviyor. Oysa biz sayıca çok ve güçlü bir grubuz."⁸⁹ Yani bizler, aslında tuttuklarını koparacak, ona daha yararlı olabilecek denli güçte bir grubuz.⁹⁰

Hz. Yusuf'un kardeşleri ayette belirtildiği gibi aynı psikolojik nöbeti geçiriyorlardı ki bu psikolojik ruh halinin şiddetini Hz. Yakub'un sözlerinden anlamaktayız. Aynı surenin beşinci ayetinde Hz. Yusuf rüyasını anlattıktan sonra Hz. Yakub onların kıskançlıktan verecekleri zararı "tuzak" olarak beyan etmektedir. Burada kıskançlığın zirve yaptığı zamanlarda kıskanan insanın psikiyatrik nöbet geçirecek kadar canavarlaşabileceğine işaret vardır: "(Babası:) Yavrucuğum! dedi, rüyayı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar!..."⁹¹ Kıskançlığın bu cinnet boyutu Felak suresinde de beyan edilmiştir. Hasedin

⁷⁹ 'Îz bin Abdî's-Selam, Ebû Muhammed İzzeddin Abdulaziz bin Abusselam, *Tefsitu'l Kur'an*, (thk.: Abdullah bin. İbrahim Vehbî), Daru'l İbn Hazm, Beyrut 1996, II,110.

⁸⁰ Burcu Altınmakas, "Kıskançlık Kavramının Psikolojideki Yeri", *Eğitimde Yansımalar Dergisi*, Arel Eğitim Kurumları, sayı: 29, İstanbul 2011, s.24.

⁸¹ Yusuf, 12/9.

⁸² Ebu'l Âla el-Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, Pınar Yay., İstanbul 1994, I,56.

⁸³ Köksal, a.g.e., I,296.

⁸⁴ Hûd, 11/50.

⁸⁵ Mevdûdî, a.g.e., I,214.

⁸⁶ Taberî, a.g.e., XIII,17.

⁸⁷ Köksal, a.g.e., I,296.

⁸⁸ Hekim Tay, "İslâm Karşıtı Muhalefetin Teşekkülünde Sosyal Statü Etkisinin Mekki Ayetlere Yansıması", *BEU. SBE. Derg.*, Cilt:2 Sayı:1 Aralık 2013, s. 16

⁸⁹ Yusuf, 12/8.

⁹⁰ Râzî, *Mefatih*, XVIII, 75.

⁹¹ Yusuf, 12/5.

verdiği zarara işaret eden surede insanlar hasetçinin şerrinden Allah'a sığınmaya davet edilmiştir: "Ve kıskandıği vakit kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım!"⁹²

Haset, diğerlerinin sahip olduklarına sahip olmak istemeyi, diğerlerinin sahip oldukları nitelik, başarı ve maddi olanakları kendininkilerle karşılaştırmayı ve sonuçta da çekememe boyutuna varan bir durumu anlatır. Bununla beraber diğer bazı psikanalistlere göre kıskançlığın "kaçınılmaz" dolayısıyla da evrensel bir vechesi de vardır.⁹³

Kıskançlık duygusunun varlığına dikat çeken Kur'an, biri Hz. Âdem'in çocukları⁹⁴ diğeri de Hz. Yusuf'un kardeşleri⁹⁵ olmak üzere iki yerde farklı boyutlarıyla konuyu kısır formatında örneklendirir. Bu örneklendirmede ki ana gaye, insanların karşılaşabilecekleri bu psikoloji karşısında uyarmadır. Çünkü ebeveynler çoğu zaman içgüdüsel olarak küçük çocuğa karşı bir koruma-kollama ve sevgi atmosferine girerler. Bu, daha önce doğmuş ve bu şefkati tatmış diğer kardeşlerde endişe ve kıskançlık olarak ortaya çıkar. Büyük kardeş, anne babasının o zamana kadar sadece kendisine gösterdiği sevgi ve şefkati dünyaya yeni gelen küçük kardeşiyle paylaşmak zorunda kalır. İlk çocuk olarak dünyaya gelmenin sağladığı haklardan bir bölümünü yitirmekten korkar. Büyük kardeşin anne babasının ilgi ve sevgisini küçük kardeşiyle paylaşmak istememesi kardeşler arasında kıskançlığı doğurur.⁹⁶ Yusuf kıssasında beyan edilen vaka az önce değindiğimiz psikolojik yorumla da örtüşmektedir.

Herhangi bir aile içinde yaşanması muhtemel olan bu durum bütün aile bireylerine teşmil edilmeyecek bir realiteyi de beraberinde getirmektedir. Yani Hz. Yusuf'a karşı duyulan kıskançlık ve kıskançlığın beraberinde getirdiği öldürme düşüncesi Hz. Yusuf'un bütün kardeşleri için söylenemez. Nitekim Yusuf (as) mı öldürmeye niyetlenen kardeşleri başka bir kardeş vazgeçirmiştir: "Üvey kardeşlerden biri dedi ki; "Yusuf'u öldürmeyiniz; eğer mutlaka bir şey yapmak istiyorsanız, onu bir kuyunun dibine atınız da yoldan geçecek kervanlardan biri onu çıkarıp alsın."⁹⁷ Hz. Yusuf konusunda bu öneriyi gündeme getiren kardeşler arasından sadece birinin vicdanının, bu sözü duyar duymaz tir tir titrediğini görüyoruz. Dolayısıyla da o, onları Yusuf'tan kurtaracak ve Yakub'u onlara bırakacak olan bir başka çözüm öneriyor. Buna göre Yusuf ne öldürülmelidir ne de yok olmakla yüzyüze kalabileceği ıssız bir yere bırakılmalıdır. En iyisi Yusuf, kervanların uğrak yolu üzerindeki bir kuyuya bırakılmalıdır. Zira böyle yapılırsa büyük bir ihtimalle, kervancılar onu bulup kurtaracak, sonra da yanlarına alıp götüreceklerdir.⁹⁸ "Eğer mutlaka bir şey yapmak istiyorsanız" ifadesinde, bir kuşku uyandırabilme ya da alıkoyma çabası gözlenmektedir. O, bu ifadeyle adeta, Yusuf'a kötülük etmek noktasında kesin kararlı olan⁹⁹ kardeşlerin yüreklerinde kuşku uyandırıp onları vazgeçirebilmeye çalışmaktadır. Bu bir tür oyalayıp alıkoyma taktiğidir. Bu da göstermektedir ki aile bireyleri aynı oran ve ölçüde sevgi ya da nefret dolu olamazlar. Bu manada aile dünyanın mikro plandaki simetrisi gibidir. Her insan aynı şartlar altında aynı davranış biçimi sergilemediği gibi aynı oranda rahmet veya kin sahibi değildir. Bu insanların farklı psikolojilere sahip olduğunun Kur'an açısından vurgulanmasıdır.

3.4. Hz. Yusuf'un Kardeşlerinde Psikolojik Bir Savunma Mekanizması: Karşıt Tepki Geliştirme

Kişinin haset ya da kıskançlık duygusunu kendine yediremediğinde, karşısındaki kişiyi abartarak metheder, her fırsatta onu ne çok beğendiğini açıklar, komplimanlar yağdırarak el üstünde tutar. Bu abartılı methetme aslında gizli haset ya da kıskançlığın göstergesi olabilir.¹⁰⁰ Kardeşlerden birisi babalarına "Biz onu çok seviyoruz, O'na samimiyetle bağlıyız." demişti. Ancak bu sözün altında kıskançlık vardı. Kardeşlerin, babalarına söyledikleri "Gezsin oynasın" sözleri de Hz. Yakub'un, oğlu Yusuf'u tek başına kardeşleriyle birlikte pek dışarıya göndermediğinin göstergesidir.¹⁰¹ Yani aralarında sevgiye yer bırakacak veya sevgiyi pekiştirecek abartılı bir beraberlik yok.

Bir peygamber olan Hz. Yakub, aslında onların farkındaydı. Diğer oğullarının Yusuf'a karşı duydukları kıskançlık, haset ve çekememezliği biliyordu. Ama bu beraberliğin bu kıskançlığı ve çekememezliği azaltacağı veya yok edeceği düşüncesinden olsa gerek Yusuf'u onlarla göndermeye ikna oluyor. Göndermesine sebep olan diğer bir sebep de kardeşlerin babalarını suçlayarak Yusuf'a olan sevgilerinde yalancı olmadıklarını öne sürmeleriydi. Aslında sevmiyorlardı. Ama sever gibi davranıyorlardı.

⁹² Felak, 113/5.

⁹³ H. Andaç Demirtaş, *Yakın İlişkilerde Kıskançlık*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2004, s. 4, 5.

⁹⁴ Maide 5/27-29.

⁹⁵ Yusuf 12/7-18.

⁹⁶ Hans Zulliger, *Çocukta Ruhsal Bozukluklar ve Tedavisi*, (çev.: Kamuran Şipal), Cem Yayınevi, İstanbul, 1996, s.116-124; Gordon Clanton, Lynn Smith, *Kıskançlık*, (çev. İdil Gürbüz), Kuraldışı Yay., İstanbul, 1997, s.167

⁹⁷ Yusuf, 12/10.

⁹⁸ Seyyid Kutub, a.g.e.,

⁹⁹ Faruk Vural, "Yusuf Suresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım," 2, *DÜİF Dergisi*, XIII, 143.

¹⁰⁰ Navaro, a.g.e., 31.

¹⁰¹ Râzî, a.g.e., XVII, 77.

Modern psikolojide 'karşıt tepki geliştirme' diye tabir edilen bir durum. Nitekim bir psikoloji terimi olarak, 'güdüleri çarpıtma, ikiyüzlü olma, bireyin karşısındakine içinden geçen asıl tepkiyi göstermek yerine zıt (karşıt) tepkiyi gösterme hali veya kişilerin bir güdüyü, bunun zıddı bir güdüyü daha güçlü ifade ederek gizleme eğilimidir'¹⁰² şeklinde tanımlanmaktadır. Yusuf'un kardeşleri babalarının yanında Yusuf'a sevgi gösterisinde bulunurken ilk fırsatta onu yok etme planı içindeydiler.¹⁰³

3.5. Bir Psikolojik Hastalık Olarak Yalan ve Yalanın Aileye Etkisi

Sosyal yükümlülük taşıyan bir kurum olarak aile, toplumun en küçük yapıtaşı olması hasebiyle büyük bir ehemmiyeti haizdir. Oradaki problemler bir şekilde bütün topluma sirayet etme potansiyeline sahiptir. Bu ortamda yön verilmemiş fikir ve davranışlar ilerde sahibiyile beraber ailenin diğer fertlerine de zarar verebilir.

Kıssada geçen ve çocuklarının Hz. Yakub'a yalan söylediği sahnede bariz bir psikolojik heyecan ve tedirginlik sezilenmektedir. Zira aynı terbiyeyle büyümüş olan Yusuf (as) 'babacığım' kelimesini kullanıp sevgi ima ederken kardeşlerinin aynı hassasiyete göre davranmadıkları görülmektedir: "Dediler ki: "Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun! Oysaki biz onun iyiliğini istemekteyiz."¹⁰⁴ Bu ayette babalarını sorgulayan bir üslup vardır. Bununla beraber cümle içinde kullanılan "bize (neden) güvenmiyorsun!" cümlecigi ile "Oysaki biz onun iyiliğini istemekteyiz" cümlesi Hz. Yusuf'un kardeşlerinin içinde bulunduğu ruhsal durum hakkında bilgi vermektedir. Psikolojide 'iç çatışma' olarak adlandırılan¹⁰⁵ bu durum, kişinin saklamak istediği asıl maksadını farkında olmayarak ortaya koyduğu bir ruhsal rahatsızlık halidir. Psikiyatristlere göre içsel niyetler beyin üzerinde etkiye geçerek, beynin içsel niyete göre düşünmesini sağlarlar.¹⁰⁶ Bu durumda dil farklı şeyler söylerken beyin ona asıl niyetten bazı pasajlar da söyler. Bu ayette Yusuf'un kardeşleri babalarına Yusuf'un iyiliğini istediklerini söylemelerine rağmen niyetlerinin beyinlerine etkisi dolayısıyla 'güvensizlik' kelimesini de sarf etmişlerdir.

Peygamber fetanetine sahip Hz. Yakub, kıskançlığın çocuklarını yalana sürüklediğinin farkına varmıştır.¹⁰⁷ Zira kader planından habersiz sahne gerisindeki kulların kıskançlığı doruğa çıkmış ama Hz. Yakub'un vahye dayalı imanı, kader planını sezinlemiştir.¹⁰⁸ "Hâlbuki biz, onun iyiliğini istemekteyiz." Bu, onlar tarafından ortaya atılan bir iddia ve (yapacakları işe doğru) atılmış bir adım, bir hazırlıktı. Onlar, babasının onu sevmesine karşı kalplerindeki çekememezlikten ötürü bu söylediklerinin tersini istiyorlardı.¹⁰⁹ Yani yalan söylüyorlardı ki bu da başta babayı hayal kırıklığına uğratarak ve çocuklarına karşı olan güven duygusunu kaybetmesine sebep oluyordu. Güveni sarsılan Hz. Yakub bu güvensizliğin verdiği psikolojiyle cevap veriyor: "(Babaları) dedi ki: Onu götürmeniz beni mutlaka üzer. Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım."¹¹⁰ Ayette geçen "أَيُّرْثُنِي" kelimesinin başındaki "ل" harfi kesinlik bildiren bir anlama sahiptir ki Hz. Yakub'un o anda içinde bulunduğu ruhsal durumu ve tepkisini beyan eder. Kur'an, harflerin işlev ve insicamından yararlanarak işaret ettiği olay, durum ve psikolojiyi anlamlandırma bakımından eşsizdir. Burada harflerin işlevinden yararlanılarak Hz. Yakub (as) daki kararlılık dile getirilmiştir. Yine harflerin insicamından hareketle bazı psikolojik durumlar fotoğflanmaktadır ki bunun da en güzel örneklerinden biri yine Yusuf suresindedir:

وَقَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا وَجَدَ مِنْهُنَّ سِكِينًا وَقَالَتِ الْخُرُجُ عَلَيْنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ كُلُّ قَلَمًا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَكًا وَمِثْلًا
كَرِيمًا هَذَا بُشْرًا إِنَّ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ

"Kadın, onların dedikodusunu duyunca, onlara davetçi gönderdi; onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Herbirine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyveleri soyarken Yusuf'a): "Çık karşılarımıza!" dedi. Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki: Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir!"¹¹¹

Bu ayette Hiksos dönemi Aristokrat kadınların Zeliha'nın adını çıkarmaları, Zeliha'nın onlara Hz. Yusuf'un güzelliği karşısındaki çaresizliğini anlatabilmek için verdiği partide, Hz. Yusuf'un güzelliğine mest olan kadınların kendilerinden geçerek servisteki meyve bıçakları ile ellerini kesmeleri lafız ve mananın kol kala gittiği anlatımın en çarpıcı yanlarını oluşturur. Bu olayın anlatıldığı bu ayette peşpeşe sıralanan altı 'هن' 'hunne' zamiri, iki 'hu' zamiri haşa fiilindeki kalın ha, ve haza ism-i işaretindeki 'ha', tenbih harfleri ile birlikte toplam on bir kere geçmekte olan ha'nın tınısına boyanmış kelimelerin ahengi, dudaklardan dökülen hayrete içkin bir "haaa!" sesine bürünüp kulaklarımızı okşar ve otuz altı asır önce Nil nehri kenarındaki

¹⁰² Edward E. Smith vd., a.g.e., s. S-8.

¹⁰³ İbn Kesir, a.g.e., II,242.

¹⁰⁴ Yusuf, 12/11.

¹⁰⁵ Dökmen, a.g.e., s. 21.

¹⁰⁶ Nevzat Tarhan, *Duyguların psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 2015, s. 51.

¹⁰⁷ Taberi, a.g.e., XIII,17.

¹⁰⁸ Bilal Temiz, "Yusuf Suresi'nin Ahsene'l-Kasas Özelliği", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31, Winter , II, 2015, s. 65-81

¹⁰⁹ İbn Kesir, a.g.e., II,242.

¹¹⁰ Yusuf, 12/13.

¹¹¹ Yusuf, 12/31.

konuşmaları tüm çıplaklığıyla gözlerimizin önüne serer.¹¹² Bu üslup o anki psikolojik durumla alakalı bize ipucu verir. Tıpkı oğullarının Yusuf'a kötülük edeceğini sezinen Hz. Yakub'un sert bir üslupla 'يُخْرُئُ' demesi gibi. İbn Kesir buradaki üslupta Hz. Yakub'un 'ben Yusuf'u çok seviyorum, ayrılığı bana ağır gelir' mesajının var olduğunu beyan eder.¹¹³

Hz. Yusuf'u babalarından almak için yalan söyleyen üvey kardeşler Yusuf'u kuyuya attıktan sonra yüreklerindeki o korkunç kıskançlıklarından başka bir şey düşünemediklerinden, doğru düzgün bir yalan bile uyduramamışlardır. Onların ne denli acele ettikleri, kurt yalanından başka bir şey uyduramamalarından da anlaşılıyor. Hz. Yakub onlara, Hz. Yusuf'u kurtların yemesinden korktuğunu, bu konuda özellikle dikkatli olmalarını daha dün söylemişti. Onlar da böyle bir şeyin asla olamayacağını belirtmişlerdi. Böyle bir tasayı, akıldan bile geçirilemeyecek denli yersiz bulmuşlardı. Babaları kendilerine daha dün tembihlemiş olmasına karşın, hemen ertesi gün Yusuf'u kurtlara yem etmiş olmaları, hiç de akla yatkın bir kılıf değildi. Yine aynı acelecilikle, Hz. Yusuf'un gömleğine -hiç de inandırıcı olmayacak biçimde biraz kan sürmüşlerdi.¹¹⁴ Yalancılıkları her haliyle ortadaydı. Bu psikolojik halin verdiği baskıyla daha önce belirttiğimiz ruhsal çatışmaya giriyor ve inanılmayacak bir hikâye uydurduklarını, 'tersini söyleyerek' adeta itiraf ediyorlardı: "Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler. Ey babamız! dediler, biz yarışmak üzere uzaklaştık; Yusuf'u eşyamızın yanında bırakmıştık. (Ne yazık ki) onu kurt yemiştir! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın."¹¹⁵

Ayette bahsedilen kardeşlerin 'ağlayarak geldiler' cümlesi, kardeşlerin, dışarıdan bakılınca beden dilleriyle yalan söylediklerini ortaya koyduklarına yorumlanabilir. Zira bedenimiz, ruhumuzun eldiveni; dili de, kalbimizin sözleridir. İçimizdeki tüm heyecan, duygu, arzu ve kıpırdamalar bedenimiz sayesinde kendilerini ifade ederler.¹¹⁶ Yusuf (as)'ın kardeşlerinde bu durum, hal hareket ve ağlama şeklinde ortaya çıkmıştır. 'Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın.' Cümlesinde ise bir suçluluk ve ne yaparsa karşısındakini kandıramayacağına dair işaretler barındırıyor. Nitekim onların karşısında da bir peygamber olan Hz. Yakub vardır. Muhtemelen bu sözleri sarf ederken seslerinde bir farklı ton da vardı. Çünkü ses, duygulan ifade ettiği gibi yalan söylediğimizi de hemen ele verir. Örneğin ses saniyede 8 ile 14 devir arasında bir hızla titreşir. Bir kişi gerçeği söylediği zaman sesi kontrol eden kaslar rahat ve düzenlidir. Yalan söylediği zaman zorlanmalar olur; tabii olmayan bazı gerilimler oluşur ve düzen bozulur. Bunu kontrol etme imkânımız da yoktur.¹¹⁷ Ses tonları, söyleniş tarzları ve sözlerin genel doğrultudan saptırılması, kişinin samimiyetsizliğini ortaya koyar. Kur'an bu konudaki "Sen onları sözlerinin lahninden tanırsın."¹¹⁸ İfadesiyle yalancı ve ikiyüzlü münafıkların tanınabileceğine dikkat çeker.

Tablo, aile açısından iki olumsuz psikolojik duygunun zincirleme sebep olduğu güven duygusunun peygamberane cevapla nasıl zirve yaptığını göstermektedir: "... (Yakub) dedi ki: Bilakis nefisleriniz size (kötü) bir işi güzel gösterdi. Artık (bana düşen) hakkıyla sabretmektir. Anlattığınız karşısında (bana) yardım edecek olan, ancak Allah'tır."¹¹⁹ Burada Hz. Yakub'un onlara karşı duyduğu güvensizliğin ifadesi yer almaktadır.

3.6. Pozitif Psikolojinin Bir Bileşeni Olarak Merhamet-Af ve Aile Hayatına Etkisi

Bilimsel bir dal olarak psikoloji daha önce sadece akıl hastalıkları üzerine değil; aynı zamanda insanların yaşamlarını daha tatmin edici, verimli hale getirme ve yetenekli insanları belirleme üzerine de çalışmaktaydı. Ancak son birkaç yıl önce ise, Martin Seligman önderliğinde küçük bir grup pozitif yaklaşımın, insanlarda güçlü yönleri inşa etmenin kötü bir şekilde ihmal edildiğini fark etti ve böylece pozitif psikoloji hareketi ortaya çıktı.¹²⁰

Kendi alanında ruhsal rahatsızlıklara olan sofistike düzeyde bilimsel anlayışını, insanın geliştirilmesine yönelik eşdeğer bir sofistike düzey bilimsel anlayışla dengeleme ihtiyacı üzerine doğan¹²¹ psikoloji olarak tanımlanan pozitif psikoloji, bireylerin olumlu davranışlarını konu edinmektedir.

Bu bilim ekseninde Kur'an, içerisinde sayısız pozitif davranış ve duygu barındırmaktadır. Bunlara örnek olarak yardımlaşma, anne baba hakkını gözetme, akraba hakkı, af, merhamet gibi kavramlar zikredilebilir. Bu kavramlarla beraber bazı kavramlarda vardır ki ilk bakışta negatif görülür. Ama bir savunma mekanizması olarak ele alındığında bunlarında kendi içinde pozitif psikoloji cümlesinden sayılabilmeleri¹²² muhtemeldir.

¹¹² Soner Gündüzöz, "Kur'an Anlatımında Paradigmatik Yapı: Yusuf Kıssası Örneği", EKEV, Sayı: 18, s. 70.

¹¹³ İbn Kesir, a.g.e., II,242.

¹¹⁴ Seyyid Kutub, a.g.e., II,124.

¹¹⁵ Yusuf, 12/16,17.

¹¹⁶ Necati Kara, Kur'an'da Beden Dili, Bilge Yay., İstanbul, 2004: 242-243.

¹¹⁷ Kara, a.g.e., s. 243.

¹¹⁸ Muhammed: 47/30.

¹¹⁹ Yusuf, 12/18.

¹²⁰ Rana Özen Kutanis, Ebru Yıldız, "Pozitif Psikoloji İle Pozitif Örgütsel Davranış İlişkisi Ve Pozitif Örgütsel Davranış Boyutları Üzerine Bir Değerleme", SDU The Journal of Visionary, 11, 2014, V, 135-154

¹²¹ Edward E. Smith vd., a.g.e., s. S-12.

¹²² İbrahim Sürücü, Kur'an Ayetleri Işığında Havf ve Reza, YYÜ, Sosyal Bilimler Ens. (Yayınlanmamış doktora tezi), Van 2015, s. 56.

Merhamet ve buna bağlı ortaya çıkan af duygusu, Kur'an-ı Kerim'de diğer Kur'anî kavramlarda olduğu gibi işlevsel ve dinamik bir yapıda kullanılmıştır. Başka bir ifadeyle, Kur'an'da rahmet, kaynaklık ettiği somut davranışlarla ve pratiklerle zikredilmektedir.¹²³ Peygamberlerin gönderilmesi¹²⁴, normalde yememesi haram olan bazı yiyeceklerin açlık tehlikesi gibi zorluklar karşısında helal kılınması,¹²⁵ Müslümanların cahiliye döneminde işledikleri günahların affedilmesi¹²⁶, peygambere kitabın ve hikmetin indirilmesi ve onlara bilmediklerinin öğretilmesi¹²⁷ gibi konular Yüce Allah'ın merhametinin işlevsel tezahürü mahiyetine örnek olarak verilebilir.

Yusuf suresinde Yüce Yaraticının bir sıfatı olarak merhamet, Hz. Yakub ve Hz. Yusuf'un şahsında örneklendirilmiştir. Bu bağlamda aldatılmaya çalışılmış bir baba olarak Hz. Yakub'un oğullarına (aldatan) karşı tepkisi; gadre uğramış bir kardeş olarak Hz. Yusuf'un kardeşlerine (zulm eden) tepkisi aile içi hoşgörü ve merhamet açılarından önem arz etmektedir. Nitekim daha kıssanın başından itibaren iki peygamberin gam dolu ayrılıkları bahse konu olarak dile getirilir.¹²⁸

Normal psikolojik yaklaşımlara göre bu haksızlıkların Hz. Yakub ve Hz. Yusuf'taki yansıması kin, nefret hatta şiddet olarak izlenmesi gerekiyor. Hatta psikiyatri bilginlerine göre bu tür duygusal uyarılma sırasında meydana gelen fizyolojik değişikliklerin çoğu otonom sinir sisteminin sempaterik bölümünü harekete geçirir.¹²⁹ Ki bu da öfkeyi kontrol edilemez bir raddeye çıkarır. Lakin vahiyle müeyyed olan iki peygamber, içlerinde bulunan merhamet ve af yetileriyle 'duygu farklılaşması' refleksiyle kin yerine muhataplarına merhamet ve afa karşılık vermişlerdir. Nitekim psikolojide bir kurama göre otonom uyarılmanın algılanması bir duygu deneyimi oluşturduğu için farklı duygular, bir içsel güçle, farklı algılanabilir.¹³⁰ Bu da bireyin kazandığı veya bireye bağışlanan bazı yetiler sayesinde tam aksi şekilde tezahür eder.

Hz. Yusuf'un özlemiyle Hz. Yakub'un gözlerine perde inmişti. Bu, sebep perspektifinde diğer çocukların sebep olduğu bir durumdu. Normal insanî psikolojik tepkilere göre bu durumda Hz. Yakub çocuklarına karşı müsamahakâr olamazdı. Lakin Hz. Yusuf'a Bünyamin'i götürmek için oğulları yola çıkarken Hz. Yakub: "...Oğullarım! (Şehre) hepimiz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin..."¹³¹ diye emrediyordu. Bunun sebebi her şeye rağmen bir baba olarak Hz. Yakub'un çocuklarına düşkün olduğunu ve onlara karşı merhamet beslediğini göstermektedir. Onlara nazar değmesinden korkuyordu.¹³² Bu sevgi, 'uygulamalı sevgi' cümlesindedir. Sevgi, Hz. Yakub'un davranışlarında işlevselleşmiştir.¹³³

Bu merhamet, sadece dünya hayatını kapsayacak kadar da sığ değildi. Öyleki Hz. Yakub oğullarına, dünya cihetine bakan kader karşısında tedbiri öğretirken hemen akabinde ahret cihetine bakan teslimiyeti de ekliyordu: "...Ama Allah'tan (gelecek) hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. (Onun için) ben yalnız O'na dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na dayansınlar."¹³⁴ Bu da ebeveyn merhametinin dünya ile sınırlı olmaması gerektiğiyle alakalı bir mana ifham ettirmektedir.

Aile mutluluğunun ve berberliğinin önemine vurgu yapılan bu ayetler, olaylara takılıp ailenin geri kalanına kin ve nefretle yaklaşmanın yanlışlığına da vurgu yapar. Bununla beraber ayet, aile içinde düzenin temadisi için itaat'in varolması gerektiği üzerinde de durur. Buna binaen Hz. Yakub'un oğullarının da babalarının sözünden çıkmadıklarını sonraki ayette görmekteyiz: "Babalarının kendilerine emrettiği yerden (çeşitli kapılardan) girdiklerinde (onun emrini yerine getirdiler...)"¹³⁵

Ailede merhameti tesis edip aile bağlarını sağlamlaştıran Hz. Yakub'un çocukları da aynı sevgiyle babalarına bağlanmışlardı. Nitekim Hz. Yusuf (bir senaryo olarak) çalınan ölçeğin yerine Bünyamin'i alıkoyunca üvey kardeşleri Hz. Yakub'a karşı sevgilerini göstermek için şöyle demişlerdir: "Dediler ki: Ey aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizden birimizi alıkoy..."¹³⁶ Bu, oğullarının hatalarına rağmen ailede merhametle düzeni tesis eden Hz. Yakub'un bir baba ve bir insan olarak başarısıdır. Bu merhamete ilahi vahiyle ulaşmış olan Hz. Yusuf, Hz. Yakub'la paralel bir hareket sergilemektedir. 'Hz. Yusuf (a.s.)'un kalbinde, hiçbir düşmanlık yoktu ve kardeşlerine karşı saf ve temizdi' diyen Razî, Hz.

¹²³ Yusuf Batar, "Empatik Düşündürme Yoluyla Merhamet Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi*, 1, XLVIII,136.

¹²⁴ Bakara, 2/143.

¹²⁵ Bakara, 21173.

¹²⁶ Nisa, 4/23.

¹²⁷ Nisa, 4/113.

¹²⁸ Geniş bilgi için Yusuf, 12/77-78 ayetlerin tefsirine müracaat edilebilir.

¹²⁹ Edward E. Smith vd., *a.g.e.*, s. 401.

¹³⁰ Edward E. Smith vd., *a.g.e.*, s. 405.

¹³¹ Yusuf, 12/67.

¹³² Taberî, *a.g.e.*, II,244.

¹³³ Özdemir, *a.g.e.*, s. 84.

¹³⁴ Yusuf, 12/67.

¹³⁵ Yusuf, 12/68.

¹³⁶ Yusuf, 12/78.

Yusuf'un kardeşi Bünyamin'i de buna ikna etmeye çalıştığını¹³⁷ beyan eder. Nitekim Hz. Yakub (as) ile aynı peygamberane duygu dünyasına sahip olan Hz. Yusuf da kardeşlerine karşı af ve merhamet doluydu. Kendisinden özür dileyen kardeşlerine verdiği cevap kin yerine merhamet doluydu: "قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْنَا لَوْ أَنَّا شَاءْنَا لَأَقْتُلَنَّكَ" *Buğün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin!...*"¹³⁸ şeklindedir.

SONUÇ

Kur'an, akıl sahibi bir varlık olarak tanımladığı insanlara hitap ederken insanların sadece işitme duyularına hitap etmez. Kur'an, değişik yapıda yaratılmış olan insanların aynı psikososyal davranışlara sahip olmadığını da göz önünde bulundurarak onların iç âlemlerine yani psikolojilerine de hitap eder. Buna örnek teşkil edecek bir yapıya sahip olan Yusuf kıssası, bu manada muhataplar için doğrudan psikolojik mesajlar içeren bir konuma sahiptir.

Yusuf suresi incelendiğinde görülmektedir ki daha surenin başından itibaren muhataba psikolojik bir yolla yaklaşmış ve muhataba verilecek mesaj noktasında emir üslubu yerine ikna üslubu tercih edilmiştir. Hitap şekilleri, surenin başındaki mukata'a harfleri, hitabın onların lisanıyla yapıldığı vurgusu hep bu amaca yöneliktir ve bu da muhatabı psikolojik açıdan markaja alan bir giriştir.

Sure, ileriye ait bilgi içeren bir rüya ile başlamaktadır ki bu, Kur'an açısından rüyanın bilgi değeri ve rüyaların ehemmiyeti noktasında dikkat çekicidir. Bu manada İslam bilginlerinin rüya ile ilgili malumat vermeleri ve rüyanın bağlayıcılığı meselesi literal anlamda tartışma konusu olagelmiştir. Rüyanın aynı zamanda insanın içsel âlemine dair izler taşıması, rüyayı psikoloji ilminin de bir çalışma sahası haline getirmiştir. Buna bağlı olarak tarihi seyir içinde hakkında psikolojik yorumlar yapılmakla beraber modern dönemlerde rüya, klinik psikolojinin yararlandığı bir unsur haline gelmiştir.

Din ve Psikolojinin rüyalar konusunda benzer görüşlerinin olmasının yanında ayrıldıkları noktalar bulunmaktadır. Bunların başında metafizik kaynaklı rüyalar ve rüyaların kehanet fonksiyonu gelmektedir. Nitekim bazı psikoloji bilginleri rüyayı semavi dinlerin yaklaşımı muvacehesinde irdelerken diğer bazıları ise rüyaları tamamen seküler bir tarzda ele alır.

Sure, bir baba olarak Hz. Yakub'un çocuklarına karşı davranışlarını; bir kardeş olarak da Hz. Yusuf ve kardeşlerinin hikâyesini konu edinir. Girişte anlatılan rüyanın görülmesiyle Hz. Yusuf'un kardeşlerinin içlerinde gizli tuttukları kıskançlıkları net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan sonra baba sevgisinden mahrum olduklarını iddia eden Hz. Yusuf'un kardeşleri kendilerinin sevgiye daha layık olduklarını ileri sürerek Hz. Yusuf'a kötülük yapma planı kurarlar. Peygamber sevgisi ve fetanetiyle durumun farkında olan Hz. Yakub bir baba olarak hem bu kıskançlık psikozlarını hayra yönelterek kıskanç çocuklarını aileden kopmayacakları bir strateji izlemekte hem de bir baba olarak anneleri vefat etmiş olan Hz. Yusuf ve Kardeşini koruma psikolojisiyle hareket etmektedir.

Yusuf suresinde, kıssa anlatım üslubu içine serpiştirilmiş olan, kıssanın taraflarına ait bu ruh hali, aynı zamanda benzer ruh hallerine sahip olan Resulullah dönemi müşriklerin da ruh haline benzemektedir. Bu manada Hz. Yakub'daki teslimiyet psikolojisi Hz. Ebubekir'deki siddikiyeti resmederken Hz. Yusuf'un kardeşlerindeki çekememezlik, Mekke müşriklerindeki 'Resulullah'a peygamberliği yakıştıramama' psikolojisine benzemektedir. Kur'an, Mekke müşriklerindeki bu kıskançlığı Hz. Yusuf'un kardeşlerindeki zulme varan kıskançlıklarına benzeterek Resulullah'ı ve ashabı teselli emektedir.

Bununla beraber kıssa, pozitif psikoloji örneklerini de barındıran bir yapıya sahiptir. Hz. Yakub ve Hz. Yusuf'un şahsında ele alınan bu psikoloji, kısaca 'bireylerin sahip olduğu olumlu psikolojik durumlar' olarak tanımlanabilir. Yusuf kıssasında ele alındığı gibi kardeşlerin bütün zulüm ve haksızlığına rağmen Hz. Yakub ve Hz. Yusuf'un onlara kin beslemek yerine onları affettiğine şahit olunur. Bu pozitif psikoloji aileyi dağıtmaktan kurtardığı gibi aynı zamanda kıssayı dinleyenlerde affa yönelik bir psikolojik meyil oluşturma gayesi gütmektedir.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred (2005). *Bireysel Psikoloji*, (çev.: Ali Kılıçoğlu), İstanbul: Say Yayınları.
el-'AMİRİ, Ahmed Cemal (1406). *Dirasetun fi'l-Tefsiri'l-Mevdû' f' li'l-Kasasi'l-Kur'anî*, Kahire..
el-ANBERİ, Halid (2003). *Kur'an ve Sünnet Işığında Rüya*, Çev. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Guraba Yayınları.
ALTINMAKAS, Burcu (2011). "Kıskançlık Kavramının Psikolojideki Yeri", *Eğitimde Yansımalar Dergisi*, Arel Eğitim Kurumları, sayı: 29.
ATİYYE, İbn Ebû Muhammed Abdül-Hak b. Gâlib b. Abdırrahman b. Temâm el-Endelûsi (1422). *el-Muaharreru'l-vecz fi tefiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk.: Abdüsselâm Muhammed), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
AYDAR, Hidayet (2005). "Kur'an'da Rüyalar ve Rüyaların Hayata Yansımaları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V.
BATAR, Yusuf (2004). "Empatik Düşündürme Yoluyla Merhamet Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi*.
CLANTON, Gordon, Lynn Smith (1997). *Kıskançlık*, (çev. İdil Gürbüz), İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
CELEBİ, İlyas (2008). "Rüya", *DİA*, İstanbul.
ÇETİN, Özer (2012). "Dini Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyanın Rolü: Yusuf Suresindeki Rüyalar Üzerine Psikolojik Bir Yorum", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2.

¹³⁷ Kurtûbi, a.g.e., III,17.

¹³⁸ Yusuf, 12/92.

- ..... (2010). Jung Psikolojisinde Rüya, *UÜİF Dergisi*, II, XIX.
- DERVEZE, Muhammed İzzet (1383). *et-Tefsiru'l-Hadis*, Kahire: Daru'l İhyau'l Kutubu'l Arabiyye.
- DÖKMEN, Üstün (2002). *İletişim çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Sistem Yay.
- EBU'S-SUÛD, Muhammed b. Muhammed b. el-Hanefî el-'İmâdî (tsz.). *İrşâdü Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbî'l-Kerîm*, (Tahk. 'Abdülkadir Ahmed 'ATÂ), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî.
- FREUD, Sigmund (2013). *Totem ve Tabu*, (çev.: Akın Kanat), İzmir: İlya Yayınları.
- ..... (2006). Rüya Yorumları I, (çev.: Akın kanat), İzmir: İlya Yayınları.
- ..... (2006). Rüya Yorumları II, (çev.: Akın kanat), İzmir: İlya Yayınları.
- GEDÛK, Salih (2015). *Kur'ân'da Müminlere Teselli, Moral ve Motivasyon*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- İBN HİŞAM (1955). *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Kahire 1955.
- İMAMOĞLU, Abdulvahit, "Bazı Psikanalistlere Göre Rüyanın İnsan Hayatındaki Rolü", *SÜİF Dergisi*, 22.
- 'İZ BİN ABDİ'S-SELAM,(1996).Ebû Muhammed İzeddin Abdulaziz bin Abusselam, Tefsitu'l Kur'an, (thk.: Abdullah bin. İbrahim Vehbi), Beyrut: Daru'l İbn Hazm.
- KARA, Necati (2004). *Kur'an'da Beden Dili*, İstanbul: Bilge Yayınları.
- KARAMAN, Hayrettin, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş (2003). *Kur'an Yolu*, Ankara: DİB Yay.
- KARASAKAL, Şaban (2010). "Kur'an'da Rüya ve Hulm Yakın anlamlılarının Farkları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, Sayı 3.
- KÖKSAL, M. Asım (1989). *İslam Tarihi*, İstanbul: Köksal Yayıncılık.
- KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (2006). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Tahk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- en-NESEFÎ, Ebû'l-berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfîzû'd-dîn (1998). *Medârikü't-tenzîl ve hakaiku't-te'v'il*, (Tahk.: Yusuf Ali Bedevî), Beyrut: Dâru'l-kelîmî't-Tîb.
- ÖZDEMİR, Ahmet (2010). *Vahiy Sürecinde Yunus Peygamber Kıssası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı yayınlanmamış Y. Lisans Tezi.
- ÖZEN KUTANİS, Rana, Ebru Yıldız (2014). "Pozitif Psikoloji İle Pozitif Örgütsel Davranış İlişkisi Ve Pozitif Örgütsel Davranış Boyutları Üzerine Bir Değerleme", *SDU The Journal of Visionary*, 11, 2014.
- ROSS, David (1999). *Aristoteles*, (çev.: Ahmet Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- SEMERKANDÎ, Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, Ebu'l-Leys (1420). *Bahru'l Ulûm*, Beyrut.
- es-SE'ÂLİBÎ, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf (1418). *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'ân*, (Tahk. eş-Şeyh Muhammed Ali Muavvid ve eş-Şeyh 'Adil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsil-Arabî.
- SEYYİD KUTUB (1988). *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru's-Şurûk.
- SMİTH, Edward E. vd. (2012). Atkinson ve Hilgart Psikolojiye Giriş, (çev.: Öznur Öncül-Deniz ferhatoğlu), Ankara: Arkadaş Yay.
- SÜRÜCÜ, İbrahim (2015). *Kur'an Ayetleri Işığında Havf ve Reca*, YYÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerir b. Yazîd b. Kesîr Ebû Cafer (2001). *Camîu'l Beyan Te'vîlu'l Aya'l Kur'an*, (thk.: Abdullah b. Abdülmuhsin), Beyrut: Daru'l Hicre.
- TARHAN, Nevzat (2015). *Duyguların psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yay.
- TAY, Hekim (2013). "İslâm Karşıtı Muhalefetin Teşekkülünde Sosyal Statü Etkisinin Mekki Ayetlere Yansıması", *BEU SBE Dergisi*, Cilt:2 Sayı:1 Aralık.
- TEMİZ, Bilal (2015). *Yusuf Suresi'nin Ahsene'l-Kasas Özelliği*, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31, Winter , II, 2015.
- TOPALOĞLU, Bekir (2013). "Yûsuf Sûresi", *DİA*, Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman (2008). "Rüya", *DİA*, XXXV/ 309-310, İstanbul.
- ZAIMOĞLU, Ecem (2011). "Rüya: Göğe Yükselen Merdiven", *Doğu-Batı, Psikanaliz Dersleri*, Yıl 14, Sayı 56.
- ZANGWILL, O. L. (.) *Modern Psikolojinin Gelişim*, (çev.: Yılmaz Özakpınar), İstanbul: Ötüken Yay.,
- ZULLİGER, Hans (1996). *Çocukta Ruhsal Bozukluklar ve Tedavisi*, (çev.Kamuran Şipal), İstanbul: Cem Yayınevi.
- ZEMAHŞERÎ, Cârullâh Mahmûd b. Ömer (1407). *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, Beyrut: Daru'l Kitabu'l Arabiyye.